

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 7 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բայի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաբանչիւր ըստին 2 կոպեկ.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՆԵՐԿԱՅ 1894 ԹԻՎԱԿԱՆԻՆ

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ԲԱՍՏԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱՎՈՒՄ Է՞՞

«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը՝ 10 ռ., տասն և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ ամսականը՝ 7 ռ., վեց ամսականը՝ 6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., ամսական 1 ռուբլի:

Գրվել «ՄՇԱԿ»-ը կարելի է ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ:

Օտարաբարձրացողը պէտք է դիմեն հետևեալ հասցեով՝ Тифлисъ. Редакция «Мшакъ», իսկ արտասահմանից՝ Tiflis. Rédaction «MSCHAK»:

ԲՈՂԱՆԻՍԿԱՎՈՒԹԻՒՆ

Սխալմունք է թէ պատրուակ. — ՆԵՐԿԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. կառավարական նպատակ. Մի հարց. Նա մակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՎԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայերը Ամերիկայում. Լճի Բողոքի. Զմիւռնիայի հայոց ընթերցարանը. Արտաքին լուրեր. ԽԱՌՆ ԼՈՒՆԵՐ — ՀԵՄԻԱԳԻՐՆԵՐ. — ԲՈՐՍԱ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Թուրքիայի տեսութիւն.

ՍՆԱԼՄՈՒՆԻՔ Է ԹԷ ՊԱՏՐՈՒՄԱԿ

Մենք արդէն առիթ ունեցանք հաղորդելու, որ Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանը Եջմիածնից ստանալով կաթողիկոսական անդադարի կոնդակը, կարգադրեց չէ տուել եկեղեցիներում, այլ յանձնել է թիւրքաց կառավարութեան ջնհները, և պէտք է կարգադրէր միայն այն ժամանակ, երբ վաւարացումն կը գտնէր թիւրք կառավարութեան կողմից:

Մինչև այսօր էլ մենք տեղեկութիւն չունենք թէ կաթողիկոսական կոնդակը Կ. Պոլսում և թիւրքաց Հայաստանի եկեղեցիներում կարգադրե՞լ է թէ չէ: Այժմ, Կ. Պոլսից ստացված են նոր տեղեկութիւններ, որոնք նոր լոյս են սփռում հարցի վրա, և պարզում են, թէ ինչ է պատճառը, որ կոնդակը մինչև այժմ չէ կարգադրել:

Ահա ինչու է հարցը:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Թ. Ռ. ՈՒՅԻԿ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Զեմ կարծում, որ մեր երկրում, մանաւանդ հայրենի մէջ, գտնվի մի մարդ, որ չը ցանկանայ հարստանալ: Կամենում են հարստանալ և նրանք, որոնց կենքերի միակ նպատակը, բարձրագոյն իղէալը — մամոնան է, և նրանք, որոնք ուրիշ իղէալներ են ունեն. առաջինների համար — փողը նպատակ է, իսկ վերջինների համար — միջոց, բայց և այնպէս երկուսն էլ միշտ առում են, չափ, եթէ եւս միլիոնատէր դառնային: Սակայն արի տես, որ կայ մի աշխարհ, որը, ինչպէս ուրիշ շատ բաներում, մերկին հակադրական է կազմում, միլիոնների հարցում եւս դանաղանկում է մեղմանք. Ամերիկայի ամենախոշոր միլիոնատէրերից մէկը — Ջոզեփ Ստոր, շատ նեղութիւն է քաշում իր հարստութեան երսից և չը գիտէ ինչ անէ, չի փողերը, ասում է նա, ոչ մի ուրախութիւն չեն պատճառում ինձ, ուրիշ մարդիկ զուարճութիւն և հաճոյք են ստանում փողից, բայց իմ կարողութիւնս ինձ միայն ահալին հոգսեր և տրտմանքներ է տալիս և եւս մի բոլոր հանգստութիւն չունեմ:

Հայոց այժմեան պատրիարք Աշքեան աշխարհաւոր է դառնալով կոնդակը թիւրքաց հայոց եկեղեցիներում կարգադրել տալու այն հիման վրա, որ այդ կոնդակի մէջ բարեմաղթութիւններ չը կան սուլթանի մասին և ոչ էլ յիշված է սուլթանի անունը:

Կա մի այնպիսի անսպասելի, տարօրինակ պատճառաբանութիւն է, որ ձըշմարիտը խոստովանած, մենք նոյն իսկ Աշքեանից չէինք սպասում... Արդեօք դա մի սխալմունք է, մի թիւրիմացութիւն է, թէ լոկ պատրուակ է:

Պէտք է վերին աստիճանի անտեղեկ և նոյն իսկ անչափ միամիտ լինել կարծելու համար, թէ ամենայն հայոց կաթողիկոսի անդադարի կոնդակի մէջ կարող են լինել բարեմաղթութիւններ սուլթանի համար, կամ նրա անունն յիշատակութիւն:

Հայոց կաթողիկոսները, — ինչպէս եղել է և բոլոր կաթողիկոսների ժամանակ, ինչպէս եղել է և այս դարում, Թիւրքիայից եկած կաթողիկոսներին, ինչպէս օրինակ, Մատթէոսի, Գեորգի օրով — համաձայն եկեղեցական սովորութեան, նստելով հայրապետական գահը, հրատարակել են օրհնութեան կոնդակներ, որոնք և կոչվում են անդադարի կոնդակ, ուղղված բացառապէս հայ-կառավարական հօտին, և այդ հօտի գանազան դասակարգերին: Լինելով միմյան հօտին ուղղած օրհնութեան կոնդակ, հեռու որ և է քաղաքական բնաւորութիւնից, կաթողիկոսական կոնդակի մէջ, ի հարկէ, չէր կարող լինել թիւրքաց սուլթանի անունը, մանաւանդ որ այդ կոնդակի մէջ չը կան նոյն իսկ քրիստոնէայ մի ապետների անունները:

Թէ Աշքեան պատրիարքը և թէ նրա խորհրդատուները լաւ պէտք է իմանալ, որ եթէ կաթողիկոսական անդադարի կոնդակի մէջ խօսք լինէր օգոստափառ անձանց մասին, այն ժամանակ ամենից առաջ և ամենից զլլաւոր տեղը պէտք է տրվէր Նորին Մեծնութիւն թագաւոր կայսրին, քանի որ աթոռանիստ Եջմիածինը գտնվում է ռուսաց պետութեան սահմաններում, և վայելում է ռուսաց կառավարութեան հովանաւորութիւնը:

Սակայն քանի որ կաթողիկոսական կոնդակի մէջ չեն յիշատակվում ոչ թագաւոր կայսրը և ուրիշ վեհապետների անունները, որոնց իշխանութեան ներքոյ եւս

գտնվում են Եջմիածնի իրաւասութեան ենթակից թեմեր, ուրեմն ի՞նչից դըրդւած, ի՞նչ հիման վրա և ի՞նչ պատճառով այդ կոնդակի մէջ առանձին բարեմաղթութիւններ պէտք է լինէին թիւրքաց սուլթանի մասին, կամ յիշատակվելու նրա անունը:

Բայց դրանից, անդադարի կոնդակի մէջ սուլթանի հասցին բարեմաղթութիւններ չանելը և նրա անունն չը յիշատակելը, ոչ ոքի, ուրեմն և Աշքեան պատրիարքին իրաւունք չէ տալիս մտքով անգամ անցկացնել, թէ դա մի անուշադրութիւն է դէպի սուլթանի անձնաւորութիւնը, քանի որ օրհնութեան կոնդակի լոկ եկեղեցու հօտին նուիրված մի պաշտօնական գրուածքի մէջ ոչինչ առիթ չը կայ յիշատակելու միապետի անունը:

Միթէ վերջապէս մոռացել են Աշքեան պատրիարքը և նրա խորհրդականները, որ նոյն հայոց կաթողիկոսը, նախ քան երուսաղէմից ձանապարհ ընկնելը, երբ զբանվում էր թիւրքաց հողի վրա, իր պարտքը համարեց, ամենաողորմած խօսքերով, յայտնելու իր յարգանքները սուլթանի անձին և նրա կառավարութեան՝ հեռադրով, իմանալով որ Կ. Պոլսով չէ անցնելու, և ուրեմն միջոց չէ ունենալու, իրեն երբ միլիոն թիւրքահայերի կաթողիկոս, ներկայանալու սուլթանին:

Ահա հիմնվելով այդ բոլորի վրա, նայելով հարցին միանգամայն անկողմնապահ կերպով մենք կարծում ենք, որ Աշքեան պատրիարքը և նրա խորհրդականները այնքան միամիտ, այնքան անտեղեկ և այնքան մոռացկոտ չեն, որպէս զի կարելի լինէր մի սխալմունք համարել դրանց արած այդ անտեղի քայլը:

Այսպիսով հաստատապէս կարելի է ասել, որ դա մի պատրուակ է չը կարողաւ կաթողիկոսական կոնդակը Կ. Պոլսում և թիւրքաց Հայաստանում մոռանալով, որ Եջմիածնի կաթողիկոսը ամենայն հայոց կաթողիկոս է, ուրեմն և թիւրքաց հայոց կաթողիկոս:

ՆԵՐԿԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՌԱՎԱՐՁԱԿԱՆ ՆՊԱՍՏ

Մեր երկրի մշակութաւորներին օգնելու և գլխաւորապէս սերմացու տալու ինդիւրը, ինչպէս

գաղանկը 25 հազար լիւրայով, իսկ Թիւրքիայում մեծաթիւ անասնաբուծական, աղքատութեան մէջ, երբ նրա մեծաթիւ անասնաբուծական միլիոնատէր էին դարձնում:

Նոյնպէս թշուառութեան մէջ մեծաթիւ չղջենաւի հնարող Ֆուլտոնը և յուսահատութիւնից խեղճաբարձր: իսկ չղջենաւը քանիտներին հարստացրեց: Հրաշալիոր միլիոնատէր վանդերբիլդը չղջենաւից հարստացաւ. նա մեծաթիւ 70 տարեկան համարում էր մի կենսի ընթացքում եւ տարեկան աշխատում էր մի միլիոն դոլար, 2 միլիոն ռուբլի: Ներկայումս նրա ժառանգների հարստութիւնը այնքան է, որ իրանց տարեկան եկամուտների համար միայն վճարում են 600,000 դոլար պետական հարկ:

1859 թ. մի աղքատ ամերիկացի, Դրէկ անունով, Պենսիլվանիայում գտնում է նախալին ֆօնտաններ, որոնք բազմաթիւ հարստութիւնների հիմք են դնում: Այժմեան նախալին թագաւոր — Ջոն Ռոկաֆելլը հարկեր միլիոն դոլար կարողութիւն ունի:

1890 թ. Ամերիկայում հրատարակվել է միլիոնատէրների ցուցակը, որի մէջ մտել են միայն ներքին, որոնք տարւ միլիոն ռուբլուց աւելի կարողութիւն ունեն: Բոլոր միլիոնատէրների թիւը 122 է. նրանց կարողութեան համագումարը 1,552,000,000 դոլար է, կամ երեք միլիարդ ռուբլի: Նրանց

յայտնի է, մի քանի ժամանակից ի վեր արդէն վարչական շրջաններում խօսակցութեան նիւթ էր դարձել: Այժմ, ինչպէս երևում է Պետերբուրգից եկած տեղեկութիւններից, այդ կարևոր խնդրը համարեա իրականութիւն է ստացել:

Ահա ինչ ենք կարդում Պետերբուրգի լրագիրներում: «Կովկասի կառավարչապետ գեներալ-ադյուտանտ Շերէմէտեվ միջնորդեց ներքին գործերի մինիստրութեան առաջ փոխ տալ կարսի շրջանին 152,000 ռուբլի ժողովրդին հաց մատակարարելու համար: Ներքին գործերի մինիստրութիւնը կատարեալ համակրութեամբ վերաբերվելով այդ միջնորդութեանը, համաձայնութիւն կայացրեց ֆինանսների մինիստրութեան հետ՝ կարսի շրջանին տալու այդ փոխաւորութիւնը»:

Այսպէս ուրեմն, հիմք կայ կարծելու, որ կարսի նահանգը, որին և տրվում է այդ 152,000 ռուբլու փոխաւորութիւնը, կունենայ զարնանացանի համար սերմացու և նոյն իսկ հարկաւոր տեղերում՝ ուտելու հաց:

Անկասկած նոյն նպատակը կը տրվի և Երևանի նահանգի մշակութաւորներին, ինչպէս են՝ Նոր-Բայազետի, Կարաչիլազի և Ալեքսանդրապոլի կողմերը, որոնց նոյնպէս պակասութիւն կայ թէ սերմացու և թէ հացի:

Հաստատապէս արդէն յայտնի է, որ տեղական իշխանութիւնը ձեռնարկել է սերմացու ձեռք բերելու գործին, և նոյն իսկ դիմում է եղել Կովկասեան Գեղարտեստական ընկերութեան՝ քննելու այն սերմացուները, որ մտադրութիւն կայ ձեռք բերելու. (այդ խնդրի մասին «Մշակ» մէջ արդէն առիթ ունեցանք մի քանի անգամ գրելու):

Յոյս ունենք, որ այդպիսով մեր գեղացիների տնտեսութեան այդ ամենակարևոր խնդիրներից միին՝ այն է ցանկելու համար սերմացու ունենալը՝ ամենապարզ լուծում կը ստանայ և գեղացիները հանգիստ հոգով կը ձեռնարկեն իրանց զարնանային աշխատանքներին:

ՄԻ ՀԱՐՑ

Մեր խմբագրութեան մէջ Բազուից ստացվել է մի նամակ, որը պարտք է դնում մեզ վրա՝ մի քանի խօսք ասելու:

Այդ նամակը գրված է Շամախու գաւառի Ղալազեա գիւղի մի քանի բնակիչների կողմից,

մէջ երկուսը 125-ական միլիոն ունեն, մինը — 100 միլիոն, մինը 80, 75, 40 և 35-ական միլիոն, հինգը — 30-ական միլիոն և չորսը 25-ական միլիոն:

Այդ միլիոնատէրերի մէջ թէ և կան այնպիսիներ, որոնք չը գիտեն ինչ անեն իրանց միլիոնների հետ, կան սակայն և այնպիսի միլիոնատէր ժլատներ, որոնք ուտում են միայն պանիր և հաց, ինչպէս Բուսսէլ Սալ միլիոնատէրը, որն իր ծառային արտաքինը նրա համար, որ նա փոխանակ 10 կոպեկի, 15 կոպեկ էր վճարել պանիր համար:

Բայց ամերիկական միլիոնատէրերի մէջ կան և առատաձեռն բարեգործներ, որոնք ահագին նուէրներ են անում զանազան բարեգործական նպատակներով, թէ և նրանց բարեգործութիւնները ամերիկացիների բարոյական գաղափարների վրա շատ վնասակար ազդեցութիւն են գործում: Բայց նրանում է, որ զանազան կեղտոտ և անաղնիւ միջոցներով հարստացած միլիոնատէրը իր հագին հարստութեան մի չափն մասը նուիրում է հեղինակների ըրիտոնեութեան դարձնելու կամ դպրոցներ, աղքատանցներ հիմնելու նպատակով, որպէս զի իր կեղտոտ և շատ ընտանիքների կործանումն պատճառող ձեռնարկութիւններից վրդովված հասարակական կարծիքը խաղաղացնէ: Օրինակ, վերոյիշեալ Բոկաֆելլը, որ ամերիկա-

որոնք զինվելով Բագու, նկարագրում են իրանց նեղ վիճակը, զանգառվելով որ չտանք ուսուցող հաց չունեն, ապրանքի համար խոտ չունեն, և օգնություն են խնդրում...

Այդ այն Ղալաղիս գիւղն է, որ անցեալ տարի հրդեհի զոհ դարձաւ: Սարսափելի կրակը լափեց գիւղացիներին շատերի ունեցած չունեցածը, հրկիւղեալները մնացին անտուն, անօգնական, յետին աղքատութեան մէջ:

Թուրքոս հրկիւղեալների դժբաղդութեան լուրը կայծակի արագութեամբ տարածվեց, անմիջապէս Բագուում կազմակերպվեց մի մասնաժողով, որը սկսեց հանգանակություններ ընդունել: Կարճ միջոցում մասնաժողովը հաւաքեց մօտ 3,000 ռուբլի փող և 40 պուշ փայտ, և ուղարկեց իր անդամներին ձեռքով, գիւղացիներին բաժանելու:

Բացի դրանից, ուրիշ քաղաքներում էլ սկսվեցին հանգանակություններ. մեր խմբագրութեան մէջ էլ,—թէ և մենք այդ նպատակով փող չէինք հաւաքում,—ստացվեցին մի քանի փողերի գումարներ, որ անմիջապէս հասցրինք Բագուի մասնաժողովին: Նոյն իսկ էլ մի քանի հոգեւոր իշխանութիւնը առաջարկեց՝ թիֆլիսում հանգանակություններ անել յօդուտ Ղալաղիսի հրկիւղեալներին... Մի մեծ հանգանակություն էլ եղաւ Մոսկվայի մի խումբ վաճառականների մէջ, որոնց հաւաքած մօտաւորապէս 2,000 ռուբլի գումարը, եղբ. Ժամհարեանների միջոցով ուղարկվեց թիֆլիս, «Արձագանքի» խմբագիր Աբգար Գովհանեսեանին՝ ուր հարկն է հասցնելու համար:

Մինչև այժմ այդ բոլոր գումարների գործադրութեան մասին հայելու ոչ մի տեղ չենք տեսել և չենք կարդացել: «Արձագանքի» խմբագրութիւնը այնքան միայն յայտնեց, որ իր ստացած գումարից 1,000 ռուբլի մի թղթակցի ձեռքով ուղարկել է Ղալաղիս բաժանելու:

Այժմ, երբ հրկիւղեալ գիւղացիները, ձմեռվացի տներին, շատերը հաց չունենալով և ոչ էլ ապրանքի համար խոտ, գիւղումներ են անում, օգնություն խնդրելով, մենք մեր պարտքն ենք հանում այն շահկողութեան, որ ցոյց տուեց հասարակութիւնը՝ նուէրներ անելով, հրապարակով հարց առաջարկել—ուր մնացին հաւաքված փողերը, ուր ձեռքում են գտնվում, ինչու մինչև այժմ նպատակին չեն ծառայել...

Կրկնում ենք ուր մնացին այդ փողերը:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, փետրվարի 20-ին
«Մշակի» № 15-ի մէջ տպված թիֆլիսի հայկաթօլիսների եկեղեցական խնդրին վերաբերեալ իմ յօդուածի մասին պ. Բէրուրեանի արած նկատաւորութիւնները ճիշդ չեն, և ինչպէս երևում է, նա բոլորովին տեղեկ չէ այդ գործին: Նա ասում է, թէ թիֆլիսի հայկաթօլիսների այժմեան եկեղեցին ես սխալմամբ կամ անգիտութեամբ ցոյց եմ տալիս կապուցիներին միաբանութեան շինած, այն ինչ նա հայ ունիթոնների

կան ամենանախատելի մենավաճառութիւններից մինի—նաւթային սինդիկատի—տէրն է, մի մենավաճառութիւն, որ ամբողջ երկրի կործանման պատճառ է դառնում, հիմնել է Զիկադայում մի համալսարան և զրա համար նուիրել է 125 միլիոն զօլլար կամ 250 միլիոն ռուբլի: Բայց այդ մի ամենաչին մասն է այն հարստութեան, որ նա դիզել է շատ քաղաքների, հասարակութիւնների և ընտանիքների կործանման գնով: Նա իսկապէս մի շահաւէր—խարդախ է, բայց վարձկան լրագիրները նրան հուշակցին բարձր կրթութեան մեկնաւոր Ամերիկացի այդ խարդախը հակադաս տիպարն է մեր հայերի մէջ նոյնպէս հուշակաւոր սուտ բարերարներին, որոնք հարստանալով զանազան կեղտոտ միջոցներով, վերջը այս կամ այն եկեղեցուն, դպրոցին նուէրներ են անում և դրանով իբր թէ հոգիները վերկում և բարեգործի անուն ժառանգում, եւ, ի հարկէ, հացկատակ մամուլը խոսն է ծիւղում նրանց առաջ և շատ անգամ դեռ առաջարկում է արձան կանգնեցնել:

Չը մոռանա՞նք յիշել հարստութեան և մի ուրիշ աղբիւր—լրագրութիւնը: Լրագրական ասպարեզում առաջին միլիոնատէրը «Times» լրագիրն է: Նրա հիմնադիրը Զոն Վալտեր հինեց այդ օրագիրը 1786 թ.ին, չունենալով համարեալ ոչինչ, իսկ որովն արդէն համարվում էր լրագրական թագա-

շինածն է, որը և ինքն 1888 թ.ին «Մշակի» № 24—29 մէջ ապացուցել է պատմական փաստերով: Բայց այդպէս չէ: Ունիթոնների շինած և պ. Բէրուրեանի պատմական փաստերով ապացուցած եկեղեցին այժմ գոյութիւն չունի. նա այժմ մասնաւոր մարդու սեփականութիւն է և դարձել է «Նաղեփոյ» ընկերութեան ապրանքների պահեստ: Մեր ասած եկեղեցին նոր է շինած, ուստի տիրապետութեան ժամանակ 1804 թ.ին, իսկ ունիթոնները Վրաստանից հեռացել են 1600 թ.ին, կաթօլիկների հոգեւոր գործերը յանձնելով կապուցի միաբաններին:

Մինչև այժմ հայկաթօլիսների եկեղեցական խնդրի մասին «Մշակի» մէջ տպված մեր յօդուածները հիմնել ենք ոչ պատմութեան և ոչ աւանդութեան վրա, այլ զուտ պաշտօնական աղբիւրներից քաղած տեղեկութիւնների վրա: Այս թէ ինչ են ցոյց տալիս պաշտօնական տեղեկութիւնները.—1393 թ.ին մինչև 1600 թ.ին հայկաթօլիսները թիֆլիսում ունեցել են եպիսկոպոսական աթոռ (ունիթոններն են սրանք): Իսկ այդ թ.ին նրանց փոխարինում են կապուցիները, որոնք և հայկաթօլիսների հոգեւոր գործերը կառավարում են մինչև 1844 թ.ին: 1755 թ.ին վրաց թէմուրազ թագաւորը իր երկրից արտաքսելով կապուցի միաբաններին՝ նրանց եկեղեցին (ունիթոնները չինածը) դարձնում է ուղղափառ տաճար: Հինգ տարուց յետոյ վերադառնում են կապուցիները կրկին Վրաստան, բայց այլ են եկեղեցին յետ չեն տաճարում և ժամատարութիւնը կատարում են մի մասնաւոր տան մէջ, ուր գտնվում է այժմեան եկեղեցին, որը շինված է 1804 թ.ին: Այդ նոյն թ.ին հին եկեղեցուց վերջից գրեթէ իսկ 1844 թ.ին նա ծախվեց մասնաւոր մարդու վրա: 1844 թ.ին կապուցիներին կրկին հեռացրին Անդրկովկասից, իսկ կաթօլիկների հոգեւոր գործերը կառավարելու համար կոմիտատ հաստատվեց վիլիտատորութիւն, ենթարկելով նրան Տիրասպոլի լատին եպիսկոպոսի իշխանութեան: («Кавказск. Кал. 1885 г. ст. 67»):

Այն և մի այլ ապացոյց: Ունեւները Վրաստանի տիրելուն պէս, կապուցի միաբաններին զբաղեցրելով պատեր Բոսփորի մոտ գտնվող զինեղբայր լեյտնանտ Կնորինգին հետեւալ խնդրագրով.— «1755 թ.ին վրաց Անտոն կաթօլիկոսի պատճառով, որը իբր թէ կամեցել է ընդունել կաթօլիկութիւն, Վրաստանում տեղի ունեցած խառնակութեան ժամանակ, կաթօլիկներից վրացիք խել են թէ թիֆլիսի և Գորս եկեղեցիները և թէ նրանց անշարժ կալերը: Կաթօլիկները այժմ ստիպված աղքատ են մասնաւոր տների մէջ: Վրաց թագաւորները թէ և շատ անգամ խոստացել են վերադարձնել այդ եկեղեցիները՝ Գորսուն և թիֆլիսին, որոնք շինված են 1735 թ.ին, պատէր Նիկողայոսի (ունիթոն) օրով, բայց մինչև այժմ չեն վերադարձրել, և այն, և այն: Այդ խնդրագիրը Կնորինգը ներկայացնում է իշխան Կուրակի-նին, որը առաջարկում է Կնորինգին տեղեկացնել իրան, թէ Վրաստանում ոչքան կաթօլիկներ կան, ինչ աղգութեան են պատկանում նրանք և

որ և շատ միլիոնների կարողութեան տէր էր: Պարիզի «Petit Journal»-ը տարեկան 2 միլիոն ֆրանկ եկամուտ ունի: Ամերիկայում՝ լրագրական միլիոնատէրերի շարքում առաջին տեղն են զուում երկուսը՝ «New-York-Herald» և «World»-ի հրատարակիչները: Առաջինի հիմնադիրը՝ Բէն-նէտ 1835 թ.ին սկսելով գործը, գրաւում ունեւ միայն 300 զօլլար: Նա ինքն և հրատարակիչ էր և խմբագիր, և տպարար, դրաշար և ցրվիչ, բայց 1840 թ.ին նա արդէն ունէր 50,000 բաժանորդ և նա իր գործը այնքան ընդարձակեց, որ իր սեփական ծովային հեռագրական թէլ ունեցաւ Եւրոպայում, սկսեց սեփական գիտնական արշավանքներ կազմել, օրինակ, Ստեփան ուղարկեց Աֆրիկա և այժմ նրա հիմնած լրագիրը բնութւն է տարեկան զուտ արդիւնք մի միլիոն ռուբլի: Ի հարկէ, իմ լաւ ուսումնասիրելու լինեք, կը տեսնեք, որ արտասահման հարուստ լրագիրների հրատարակիչների այդ անգլին եկամուտներն աղբիւրը շատ անգամ շատ պզտոր է լինում—կաշառակերութիւն, ընկալման, շանտաժ, մի խօսքով այն ամենը, որին ֆրանսիացիները «publicité» միանում անուան տակ վարդաբուրում են:

Այժմ հետաքրքրական է մի հարց. արդե՞ք հարստութիւնների աճման հետ միասին աճում է և բարեգործութիւնը, բուն, իսկական բար-

ինչպէս է տարածվել այդ երկրում կաթօլիկ կրօնը: Կնորինգը տեղեկացնում է իշխան Կուրակի-նին, թէ՛ պատէր Բոսփորի մոտ գտնվող թիֆլիսում գտնվում են կաթօլիկներ 300 ընտանիք և Գորսում՝ 200 ընտանիք, որոնք զինաւորապէս պատկանում են հայ ազգութեան. կան մասնաւոր և թիֆլիսի շրջակայ գիւղերում, որոնց թիւը յայտնի չէ. որոնք ընդունել են կաթօլիկութիւն թիւրքայից Վրաստան գաղթելուց յետոյ: (Վրացի կաթօլիկների գոյութեան մասին բառ անգամ չը կայ): Պէտք է աւելացնել, որ ինչպէս երևում է, կաթօլիկները Վրաստանում առաջ շատ են եղել, իսկ 1755 թ.ին վրացիներից ջարդ կրելուց յետոյ, նրանցից շատերը թէ վերադարձել են իրանց մայրենի եկեղեցու գիրկը և թէ ստիպված ընդունել են ուղղափառութիւն: Վրաց գեղացիները չը վերադարձելու համար՝ կառավարութիւնը վրձնում է, որ թիֆլիսի և Գորս կաթօլիկ եկեղեցիները մնան ուղղափառ եկեղեցիներ վրաց ձեռքում, իսկ կաթօլիկները 1804 թ.ին շինում են այժմեան եկեղեցին, հին եկեղեցու դիմաց, ս. Աստուածածին անունով: (Акты Кавказск. Археогр. Комит. т. I и т. II):

Այս բոլորից արդէն պարզ երևում է, որ պ. Բէրուրեան 1804 թ.ին կապուցի միաբանութեան շինած եկեղեցին ընդունում է այժմ գոյութիւն չունեցող 1375 թ.ին ունիթոնների շինած եկեղեցու տեղ, որը այժմ «Նաղեփոյ» ընկերութեան ապրանքի պահեստն է: Ուրեմն ճիշդ մեր ասածն է, և ոչ թէ նրա պատմական փաստերով ապացուցածը:

Հայ-կաթօլիկ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, փետրվարի 28-ին
Կովկասեան հայոց Բարեգործական ընկերութեան խորհուրդը պատիւ ունի ինչպիսի յարգելի խմբագրութեանը հարատարակել հետեւեալը:

Ամսիս 20-ին թիֆլիսում կայացած Կովկասի հայոց Բարեգործական ընկերութեան կենտրոնական ընդհանուր ժողովը պարտաւորութիւն է դրել խորհրդին վրա՝ ստանալ այն բոլոր նուէրները, որոնք կը յանձնվեն խորհրդին ի նպատակ Երևանի և Կարսի նահանգների կարօտեալների և նուէրները բաժանել ըստ իր հայեցողութեան:

Խորհուրդը արդէն ստացած լինելով այդ նպատակով 711 ռ. նուէր և 50 պուշ ցորեն (մանրամասն հաշիւ կը տպագրվի առանձին), պարտաւորութիւն է համարում շնորհակալութիւն յայտնել նուիրատուներին, կցելով, որ այդ գումարից 500 ռ. և 50 պ. ցորեն ուղարկված են արդէն ընկերութեան Նոր-Բայազէտի ճիւղի տեղական վարչութեան՝ կարօտեալներին հասցնելու համար և այսուհետեւ ես կը շարունակեմ հասցնել, ուր որ կարեւորութիւն կայ, թէ մնացորդ գումարը և թէ այն նուէրները, որոնք կը մտնեն խորհուրդի վիճակեալ նպատակով:

Նախագահ՝ Ա. Անանեան
Քարտուղար՝ Հ. Առաքելեան

Բարեգործութիւնը Չեռնոհա չը լինելով բարեգործութեան վերաբերեալ վիճակագրութիւնը ասլ մեր ընթերցողին, վերցում ենք Պարիզի հուշակաւոր «Assistance publique» բարեգործական ընկերութիւնը, որի բիւրօնը շատ թագաւորների բիւրօնից զերազանց է և կոչվում է «Հրապարակական բիւրօն»: Այդ ընկերութիւնը 1892 թ. ունեցել է 49,600,000 ֆրանք եկամուտ: Այդ գումարի միայն 15-ը մասը, այն է 9,896,000 ֆր. տրվում է աղքատներին, մնացածը ծախվում է հիւանդանոցներին, ճաշարաններին, անկեղանոցներին, որդանոցների վրա: Բացի դրանից Պարիզում էլ ուրիշ 1200 ընկերութիւններ կան, այնպէս որ միակ Պարիզում աղքատութեան տարեկան բիւրճէտը հասնում է 100 միլիոնի, իսկ բոլոր մայրաքաղաքների աղքատութեան բիւրճէտները զուգում են միլիարդներ, որոնք իւրաքանչիւր տրվում են աղքատներին:

Այս առիթից օգուտ ենք քաղում ծանօթացնել մեր ընթերցողներին և Ռուսաստանի մի մեծ քաղաքի, օրինակ Մոսկվայի հասարակական բարեգործութեան հետ: Մոսկվայում 242 բարեգործական հաստատութիւններ կան, որոնց կարողութիւնը հասնում է յիսուն միլիոն ռուբլու: Մոսկվան տարեկան ծախսում է բարեգործութեան վրա 7 միլիոն, որից 1,890,000 ռ. կամ ամբողջ բարեգործական գումարի 35%, քաղաքային վար-

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Նոր-Բայազէտ, փետրվարի 20-ին
Կովկասեան հայոց Բարեգործական ընկերութեան Նոր-Բայազէտի ճիւղը ստացաւ խմբագրութեանը ձեռքով յօդուածի 29-ին, վարչութեան անունով ուղարկած 34 ռուբլի՝ յօդուած կարօտեալների, որը և յանձնեցինք կարօտեալներին օգնելու համար քաղաքական կազմված յանձնաժողովին՝ ինչպիսի գործողութիւն նպատակին համաձայն:

Այս մասին յայտնելով խմբագրութեանը ի միամտութիւն, ընդ սմին յայտնում ենք մեր և յիշեալ յանձնաժողովի կողմից խորին շնորհակալութիւն, ինչպէս այդ գումարը հանգանակող պարտներին և նուիրատու անձանց (տես «Մշակ» № 11), նոյնպէս և «Մշակի» խմբագրութեան, որ ժողովրդական աղէտների ժամանակ միշտ աշխատել է օգնել և միմիկարել ամբողջ տառապող մասին:

Անդամ վարչութեան՝ Խ. Բոնիպիտեան
Գործակար՝ Գ. Բատիկեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շարաթ օր, փետրվարի 26-ին, Թագաւոր Կայսրի ծննդեան օրվայ առիթով, վաղ առաւօտվանից քաղաքը զարդարեց զրօշայիններով: Առաջին կշատական գիմնադրային եկեղեցում, պատարագից յետոյ, մաղթանք կատարեց Էկզարխը ամբողջ հոգեւորականութեան հետ միասին, մաղթելով երկար կենսւք Թագաւոր Կայսրին, Թագուհի Կայսրուհուն, Թագաւորաւոր Զեարեմիլիին և ամբողջ Թագաւորական Տանը: Մաղթանքին ներկայ էին կառավարապետի օգնական կոմս Տաթիչէլի, բոլոր զինեւրանները, և քաղաքացիական ու հասարակական հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչներ: Այդ նոյն օրը, վաղից մայր եկեղեցում Սուրբ Երեմիայի եպիսկոպոսը, ամբողջ հայ հոգեւորականութեան հետ միասին, մաղթեալ կատարեց, բաժնաղթելով երկար կենսւք Թագաւորին և ամբողջ Թագաւորական Տանը: Եկեղեցին լի էր ժողովրդով: Մաղթանքներ կատարվեցին կաթօլիկ և բողոքական եկեղեցիներում, մասնաւորապէս մեղկիկներում ու հրէական սինագոգներում:

Մեզ հաղորդում են, որ Երևանի նահանգապետի թոյլտուութեամբ այդ քաղաքում հանգանակութիւն է սկսված աղքատներին և կարօտեալներին օգնելու համար:

Մեր խմբագրութեան մէջ ստացվեց «Արարատ» ամսագրի փետրվարի տետրակը: Բովանդակութեան մասին կարող ենք այն ասել, ինչ որ մի ժամանակ հանգուցեալ Գաբրիէլ արքեպիսկոպոս Ալվազովսկին գրել էր «Փորձ» հանդէսի մասին— «Ժողովածու պիտանի և անպիտան գիտեկացի: Զենք կարծում, որ այդ ուղղութեամբ «Արարատը» կարողանայ աշողութիւն գտնել: Նախկին «Արարատը», իմէ աղքատ էր բովանդակութեան կողմից, գէթ նա ունէր մի բաժին, որ ամենակարեւոր

չութիւնն է ծախսում: Եթէ Մոսկվայի և եւրօպական գլխաւոր քաղաքների բարեգործութիւնը համեմատելու լինեք, կը տեսնեք, որ Մոսկվան ծախսում է 4,6 միլիոն ռ. Պետերբուրգը—5,2 միլ. Վիեննան—5,3 միլ. Բեռլինը—5,8 միլ. Պարիզը—12,7 միլիոն: Բնակիչների թիւ վրա հաշուելով ամեն մի մարդու վրա բարեգործական ծախք ընկնում է Մոսկվայում—5,8 ռուբլի, Պետերբուրգում—6 ռ., Վիեննայում—5,3 ռ., Բեռլինում—4,2 ռ. և Պարիզում—5,5 ռ.:

Իսկ մեր թիֆլիսում, կը հարցնեն գուցէ ընթերցողները: Իսկ մեր հայ հասարակութիւնը, կուեղանե՞ք և մենք: Մի գաղափար տալու համար, վեր առնե՞ք Կովկասի հայոց Բարեգործական ընկերութեան 1892 և 93 թ. հաշիւները: Թիֆլիսում աղքատների վրա ընկերութիւնը ծախսել է 1892 թ. 165 ռ. և 1893 թ. 228 ռ., իսկ իր 19 ճիւղերով հանդերձ, 886 և 2006 ռ. 25 կ.: Քսան քաղաքի աղքատութեան բիւրճէտն եղել է երկու տարվայ ընթացքում 2892 ռ.: Որպիտ պերճախօս ապացոյց մեր առաջադիմութեան, ճշմարիտ լազգեբնիկ կը յառաջադիմէ կոր:

Պարիզը իւրաքանչիւր տարի բարեգործութեան վրա ծախսում է 100 միլիոն ֆրանկ, Մոսկվան 7 միլիոն ռուբլի, իսկ Թիֆլիսը 7000 ռ., մեզմը 700 ռուբլի...

